

TÓTH K. JÓZSEF

HIÁNYPÓTLÓ KIADVÁNY A MURAVIDÉK KÖZELMÚLTJÁNAK TÖRTÉNELMÉRŐL

Göncz László: *Emberek a Pannon végeken. Huszadik századi sorsok a magyar–szlovén határ mentén.* Magyar Nyugat Könyvkiadó: Szombathely, 2019. 344 oldal

A 2019-es esztendőben *Emberek a Pannon végeken. Huszadik századi sorsok a magyar–szlovén határ mentén* címmel jelent meg Göncz László könyve, amely a régió huszadik századi történelmének érdekes részleteit mutatja be. A kötetben 7 tematikus fejezetbe csoportosítva 27 írás jelent meg, amelyekben egy-egy személyiség vagy házaspár életútjának bemutatása olvasható. A munka elolvasása nem csak a szlovén–magyar határmenti régió iránt érdeklődőknek ajánlható, hanem mindenkinek, aki a 20. századi emberek életmódjáról szeretne többet tudni.

Göncz László 1960-ban született az akkori Jugoszláviában, Muraszombaton, amely ma Szlovéniában található a magyar határtól mintegy harminc kilométerre. Lendvahosszúfaluban (szlovénül: Dolga vas) él, amely közvetlenül a magyar határ mellett fekszik. Az 1980-as évektől a magyar nemzetiségi közművelődésben dolgozik, ismert és elismert (szak)ember. Történelemtanári tanulmányait Magyarországon végezte, majd doktori fokozatot is itt szerzett *A muravidéki magyarság története 1919–1941* című disszertációjával. Számos elismerésben részesült, többek között a Bethlen Gábor Alapítvány Márton Áron-emlékéremmel tüntette ki. A Magyar Tudományos Akadémia külső köztestületi tagja. Nemcsak tudományos, hanem szépirodalmi munkái is megjelentek már.

A szerzőnek 2006-ban készült el az első, hasonló tematikájú történelmi interjúkötete *Egy peremvidék hírmondói* címmel. A most tárgyalt gyűjteményes kötetben szerepelnek olyan írások is, amelyek már korábban megjelentek, de most kiegészítésre kerültek. Göncz László igényes stílusban fogalmazta meg és összegezte az egyes interjúalanyok mondanivalóját, és így alakult ki a lendületes, szinte letehetetlen történetmesélés. Az efféle *storytelling* az irodalmi elbeszélés, a szociográfia, az újságírói riport és a történelmi forráskiadvány határán áll. A kötetben publikált művek talán legjobb besorolása az irodalmi igényű tudományos

ismeretterjesztő feldolgozás, amelyhez közelebb állnak, mint a kritikai történeti forráskiadáshoz. A hitelességük azonban kétségtelen, ami szintén nagy erénye a munkáknak.

A szövegek egyik további érdekessége, hogy Göncz László egyes szám harmadik személyben írja le az interjúalanyok életútját, illetve a történesekkel kapcsolatos gondolatait. A személyes történelem mellett érdekes helytörténeti adatokkal is szolgálnak: például egyes épületek korábbi tulajdonosairól, régebbi utca- vagy egyéb helynevekről. A világtörténelmi eseményekre is ráláthatunk helyi perspektívából: többek között arra, hogyan élték meg a lakosok a területi visszacsatolásokat, a magyar honvédség bevonulását, később a front átvonulását, majd a szovjet hadsereg vagy a jugoszláv partizánok erőszakoskodását. Az oroszok néhány visszaemlékezőnek „csak” a karóráját vették el, de volt, akinek az aranyfogát is kiverték puskatussal, és itt is sok nőt megbecstelenítettek. A visszaemlékezésekben visszatérő elem, hogy több akkori fiatalembert az oroszok még osztrák területekre is elvittek sáncmunkára, ún. málenkij robotra. Többen valószínűleg azért úsztak meg a Szovjetunióba való hosszabb deportálást, mert szlovénnek adták ki magukat, és mivel így nem minősültek ellenségnek, elengedték őket.

Érdekes adalékokkal szolgálnak az írások az emberek identitástudatáról, az etnikumok közötti viszonyokról is. A sajátos együttélés új fogalmakat is teremtett; megtudhatjuk például mit jelentett „*nagymagyar*nak” lenni, ami ebben az esetben az átlagosnál erősebben megélt nemzettudatot jelöl. Az 1920 után a magyar községekbe betelepülő szláv családokat a magyarok „*kolonistáknak*”, illetve „*beguncoknak*” nevezték és nemigen kedvelték őket, mert főleg csak ők részesültek az akkori földosztásból. A második világháború után az ismét Jugoszláviához csatolt területeken élő szlovén gyökerű, de magyar érzelműnek mutató polgárokat a messzebről ide helyezett szláv ajkú adminisztráció „*magyaron*” névvel illette és diszkriminálta. Rájuk jobban haragudtak, mint a szintiszta magyar származású lakosokra. Őrihodos környékén „*májusi cserebogárnak*” nevezték azokat a helyieket, akik a második világháború végén önként a jugoszláv hatalom szolgálatába szegődtek. Az egyik radamosi visszaemlékezésben olvasható, hogy a második világháború után a magyar hátrórók „*cseláknak*” gúnyolták a jugoszláv oldalon élő lakosokat, köztük a magyarokat is, ami ez utóbbiaknak különösen rosszul esett. Egyébként ezzel a pejoratív névvel a korban jellemzőbben inkább a csehszlovák állampolgárokat illették, vélhetően először a cseheket hívták így a közös monarchia hadseregében az első világháború idején.

1945 után a jugoszláv hatóságok sok magyart kényszerítettek arra, hogy a Tito vezette államnak kémkedjen. Az egyik ilyen célból Magyarországra küldött visszaemlékező Rákosi börtöneit is megjárta. De fordítottjára is akadt példa, a délvidéki származású magyar állampolgárokat pedig a hírhedt Államvédelmi Hivatal akarta beszervezni.

Az élettörténetekből sok általános dolgot is meg lehet állapítani: többek között azt, hogy a trianoni békediktátumot követően a mai Szlovéniához került részekben született első generáció továbbra is ragaszkodott magyar nyelvéhez, igényelte az anyanyelvi oktatást, és döntő többségében magyar házastársat választott magának. Érdekes agrár- és gazdaságtörténeti adalékokat találunk a térség birtokviszonyairól, és az egyes családok megélhetésének főbb jellemzőiről. Gyakori volt például a helyi családok között a határ mindkét oldalán való földbirtoklás, amely területek műveléséhez határátlépési engedélyt kellett kérni. A huszadik század közepén a térségi iskolákban tanítók neveit, az iskolások létszámát és egyéb oktatástörténeti vonatkozásokat is megtudhatunk. A szerző külön fejezetet is szentelt a Lendva vidéki pedagógusoknak. A visszaemlékezők sok olyan a családi történetet (például első világháborús hadifogságból való szökés) is megosztottak, amelyeket maguk nem éltek meg, de ily módon az utókor számára megmaradnak.

A történeti interjúk módszertana viszonylag kevésbé kiforrott, egységesen elfogadott magyar elnevezése sincsen, sokszor az angol *oral history* elnevezést használják. Mint sok más terminológia esetében, ezen kifejezés értelmezésénél sem elég, ha szó szerint akarjuk magyarra lefordítani. Ugyanis nem csupán azt jelöli, hogy a forrás nem tárgyi vagy írásos, hanem azt is, hogy szóbeli. Emellett fontos, hogy az eseményeket szemtanúk tolmácsolják, vagy legalábbis olyan tényeket közöljenek, amelyben biztosak, például mert olyan rokonaiktól, ismerőseiktől hallották, akik megélték azokat. Emiatt e forrástípus természetesen szubjektív is, és nem is szabad minden elhangzott mondatot száz százalékig elfogadni. Hasonló alkalmazott angol kifejezés még az *oral tradition*, amit egy szóval talán szájhagyománynak fordíthatunk. Azonban ennek fogalomköre jóval bővebb az *oral history*-nél, hiszen előbbibe nemcsak történelmi tények, hanem a népmeséktől az íratlan szabályokig sok minden más is beletartozik.

Az e könyvben alkalmazott módszerben az olvasó számára az a kérdéses, hogy esetenként néhány helyen (pl. egyes megelevenedő korabeli települések leírásánál) pontosan mely részek azok, amelyeket az adatközlők fogalmaztak meg, és melyek kerültek be a kötet szerzőjének történelmi ismeretei alapján (bár erre néha utalnak megjegyzések).

Általában az interjúkra kiválasztott személyek életútjának rövid értékelése is helyet kap a művekben. Az életrajzi adatok más forrásból való ellenőrzésére, történeti feltárására nem törekszik a szerző, hiszen most nem a személyek lexikoncikk jellegű bemutatása volt a cél.

A jól strukturált interjúk az életutakat időrendben, a lényegi elemeket kiemelve mutatják be, éppen megfelelő terjedelemben. Ez különösképpen nagy erénye e feldolgozásoknak, hiszen ha a visszaemlékezéseket szó szerint adjuk vissza, akkor általában a témák szerint és időben is csapongó, nehezebben értelmezhető szöveget kapunk. Sok esetben az interjúalanyok hajlamosak a csak számukra érdekes részleteken elidőzni, más fontos dolgokat pedig

csak kérdésekre válaszolva közölni. Ezért nagyon hasznos a szerző módszere mindezek kiküszöbölésére.

A szombathelyi Magyar Nyugat Könyvkiadó kiadványa szép megjelenésű, igényes tipográfiájú, 344 oldal hosszúságú mű. Borítóját a témát jól lefestő grafika díszíti. További hasonló publikációkat is tervez a szerző az összegyűjtött anyagból. Az elvégezhető munka huszonnegyedik órájában vagyunk, hiszen az idős adatközlők közül sokan már meg is haltak. Az interjúalanyokról illetve lakóhelyeikről készült (archív) fényképeket is érdemes lenne közzétenni.